

SARI SALIN

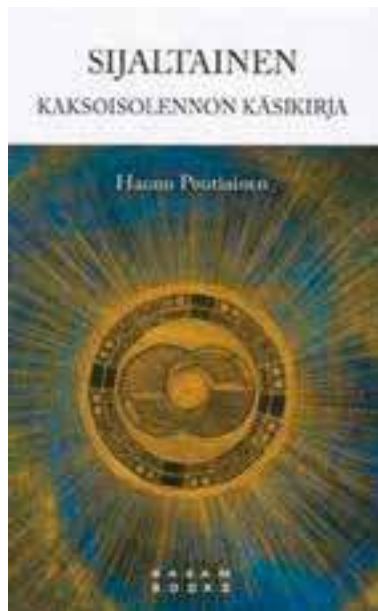
Jos Sijaltainen nousisi

Hannu Poutiainen, *Sijaltainen. Kaksoisolenon käsikirja*. Basam Books, Helsinki 2017. 258 s.

A suessani jonkin aikaa toisessa kaupungissa kuulin omasta kaksoisolennostani. Se tapahtui virallisissa yhteyksissä, ei kerran vaan kahdesti. Kaksi eri virkailijaa kertoi minulle tietävänsä henkilöstä, jonka koko nimi – etunimi, toinen nimi ja sukunimi – oli täsmälleen sama kuin minulla. Lisäksi virkailija kummassakin tapauksessa vakuutti minulle, että tuo nimikaipa myös muistutti minua ulkoisesti huomattavan paljon. En koskaan tavannut väitettyä identtistä kaksoisoletoani, ja vaihdettuani paikkakuntaa en enää siitä kuullutkaan. Onneksi, sillä kokemus oli ahdistava.

Miksi kokemus oli ahdistava? Koska kaksoisoleto riistää minulta minun minuuteni, yksilöllisyyteni, ainutlaatuisuuteni, kirjoittaa Hannu Poutiainen teoksessaan *Sijaltainen*. Otsikko tulee lapsuuden väärin kuullusta iltarukouksesta: ”Jos *sijaltain en* nousisi, taivaaseen ota tykösi.” ”Sijaltainen” on minun kuolemani, ja siksi se on kammottava. Sijaltainen on myös sijainen, joka tulee minun tilalleni, korvaa sen mikä ei ole korvattavissa. Sijaltainen on yhtä aikaa *sama* ja *toinen*. Kaksoisoletonnossa jos missä on kysymys uhkaavan toisen kohtaamisesta. Poutiainen kysyy, onko kaksoisolenon kohtaamisen aina oltava ahdistava, vai voisiko kaksoisolenon toiseuteen suhtautua toisella tavalla? Ja miksi oikeastaan ahdistuminen olisi pelkästään negatiivinen asia? Voidakseen tutustua kaksoisoletoon ”on osattava ahdistua” (35).

Kaksoisolenon voi kohdata uudessa ja vanhassa, suullisessa ja kirjoitetussa perinteessä, sekä tietenkin muissa taiteissa. Lubomír Doleželin¹ mukaan kaksoisolenon ikuisen suosion takaa teeman joustavuus

ja muuntuvuus. Vertailemalla kirjallisuuden tunnetuimpia kaksoisoletoja voimme huomata esimerkiksi, että kaksoisoleto voi esiintyä henkilön kanssa samanaikaisena tai peräkkäisenä (muodonmuutoksen kautta), ja että kaksoisoleto ei ole isäntänsä kanssa välttämättä identtinen. Gogolin ”Nenä”-novellissa omille teilleen lähtevä kollegioasessori Kovaljovin nenä, joka löytyy parturin vaimon paistamasta leivästä ja liikkuu sen jälkeen kaupungilla valtioneuvokseksi pukeutuneena, on isäntänsäkin suurempi pyrkyri. Aivan toisenlainen kaksoisoleto esiintyy Poen novellissa ”William Wilson”, jossa samanniminen päähenkilö kohtaa kaimansa, joka ulkonäöltäänkin muistuttaa täydellisesti häntä itseään, mutta on moraalisesti korkeammalla tasolla.

Poutiainen analyysin mukaan kaksoisoleto on looginen ja matemaattinen mahdottomuus, kun yhdestä tulee kaksi. Se on harha, mutta siitä on kuitenkin mahdollista

saada ”jonkinlainen – mahdoton – kokemus” (28–29), muuallakin kuin kirjallisuudessa. Aihe on jossain määrin kiehtonut psykoanalyttikkoja (Otto Rank, Julia Kristeva), mutta Poutiainen huomauttaa, ettei sitä ole pakko lähestyä psykoanalyttisesti eikä psykologisoiden, eikä edes perinteisiä tulkintoja (Bahtin) seuraten subjektin jakautumisen tai sisäisten ristiriitojen metaforana. Yhtenäisen ja ymmärrettävän romaanihenkilön hylänneissä postmoderneissa romaaneissa psykologisointi on sitä paitsi käynyt mahdottomaksi. Toisaalta Poutiainen pohtii esimerkiksi narsismia myönteisenä asiana sekä sitä, millaisen *toisen tiedostamattoman* (148) kaksoisoleto voi tuottaa.

Sijaltainen tutkii kirjallisuuden ja elokuvan kaksoisoletoja poststrukturalistisen mannermaisen filosofian ja fenomenologian keinoin. Poutiainen käy läpi länsimaisen filosofian historiaa Platonista Žižekiin ja Descartesista Cixous’hun, ja kaksoisoleto tarjoaa uuden näkökulman niin mimekseen kuin *cogitoonkin*. Toistuvan lainauksen kohteena on Jacques Derrida, jonka kirjoittamisen tyylin Poutiainen on myös omaksunut. Olennaista siinä on suhtautuminen kieleen, joka ei ole pelkkä väline vaan pääasia. Retoriikaltaan *Sijaltainen* lähenee kaunokirjallisuutta, kuten keskimmaisessa luvussa nimeltä ”Uni”. Lopputulos ei ole helpolukuinen, mutta kiehtova se on, jos sille vain antautuu.

Sijaltaisen vaikuttavuus johtuu siitä, että aiheen ja metodin suhde on niin relevantti, että tuntuu käsittelemättömältä, ettei tällaista kirjaa ole ennen kirjoitettu. Mikä voisi olla dekonstruktionistille otollisempi aihe kuin kaksoisoleto? Toki

”Aiheen ja metodin suhde on niin relevantti, että tuntuu käsittämättömältä, ettei tällaista kirjaa ole ennen kirjoitettu.”

Derrida tuotannossaan aina silloin tällöin viittaa kaksoisolennon käsitteeseen. Ranskalainen filosofia on, kuten Poutiainen huomauttaa, ”hyllännyt ajatuksen ihmisen henkisestä elämästä ymmärrettävänä kokonaisuutena” (44). Poutiaisen metodit ovat kuitenkin moninaiset, niin että hänen kirjansa hahmottuu prosessina, joka lähestyy aihettaan aina uudesta kulmasta ja tarjoaa yhä uusia kaksoisolennon määritelmiä, jotka ovat tuoreita ja yllättäviä. Joukkooppiin olen viimeksi törmännyt alasteen ensimmäisellä luokalla, mutta nyt jälleen Poutiaisen esitellessä kaksoisolennon joukko-opillisen määritelmän.

Poutiainen tarjoaa kaksoisolennon aiheen käsittelyyn muutenkin runsaita eväitä, jotka ruokivat monia temaattisen kirjallisuudentutkimuksen kiinnostavimpia alueita. Kaksoisolennon suhde muodonmuutosaiheeseen on yksi alue, ja alun perin Doleželin oivallus kaksoisolennon ja ’mahdollisten maailmojen semantiikan’ yhteyksistä on toinen. Sattumalta luin *Sijaltaisen* kanssa samaan aikaan Paul Austerin uutta romaania *4321*, jonka kahdentumisen ja kaksoisolennon motiivit ovat lukuisat. Eriytyisen Austerin romaanista tekee kuitenkin sen juonen ja rakenteen ei vain kahdentuminen, vaan monistuminen. Romaani esittelee päähenkilö Fergusonin neljä ”vaihtoehtoista elämänpolkua”², joista kukin sulkee toisensa pois. Jo-

kainen meistä on miettinyt, miten pienikin sattuma voi muuttaa elämässä kaiken, ja millaisia mahdollisia elämiä meillä voisikaan olla rinnakkaisissa todellisuuksissa. Doleželin (ja Poutiaisen käännöksen) mukaan ”[m]ahdollisten maailmojen semantiikka on järkeilyn ja mielikuvituksen teoria, joka määrää jokaiselle yksilölle rajattoman määrän kaksoisolentoja” (25). Mahdollinen elämä, aivan kuten kaksoisolento, ahdistaa meitä, koska se on arkilogiikkassamme mahdoton.

Kirjan loppua kohden Poutiainen tarjoaa yhä enemmän ilon aihetta kirjallisuudentutkijalle, kun kirjallisuuden käsittely irtaantuu vanhoista tutuista esimerkeistä ja mukaan tulee löytöjä Charles Baudelairelta ja Daniil Harmsilta. Maininnan arvoisia ovat myös elokuvien tulkinnat, joista mieleen jäivät etenkin Ingmar Bergmanin (*Persona – naisen naamio*) ja Jim Jarmuschin (*Dead Man*) elokuvien tulkinnat. Eriytyisen kiinnostavia kaksoisolentoja tarjoavat pitkään tuntemattomina pysyneet naiskirjailijat Clarice Lispector (1920–1977) ja Leonora Carrington (1917–2011). Johtuneeko naiseudesta ja naisen perinteisestä roolista keittiön hengettärenä, että toiseuteen tutustutaan näiden kirjailijoiden teoksissa makuaistin välityksellä. Carringtonin romaanissa *The Hearing Trumpet* sankaritar maistaa omasta (entisestä) itsestään tehtyä lihapatataa. Myös Lispector lähestyy

kaksoisolentoa makuaistin kautta kuvatessaan *Passio*-romaanissaan itsensä maistamista torakassa. Kaksoisolentoon tutustuminen makuaistin (itsemaistin) kautta tuottaa Poutiaisen mukaan aivan uudenlaisen tavan suhtautua kaksoisolentoon: ”Oman olemisensa avaaminen toisen olemiselle, sen avaaminen *toisena* olemiselle, on onnen mahdollisuus.” (240)

Loppua kohden kaikki on kaksoisolentoa, kirjallisuus on maailman kaksoisolento ja päinvastoin. Poutiaisen metodi on niin avoin, että se avautuu estottomasti myös mystiikan alueelle. Huumori on mukana otsikosta alkaen, mutta loppua kohden naurattaa yhä enemmän, kun Poutiainen etenee itsemaistin ja ”kattila-passion” (222) pohdinnoista keittotaidon alueelle (”maustan pyörykät fenkolilla”; 225) ja sitä kautta alkemiaan. Tällaiseen kirjoittamiseen kuuluvat myös kirjoittajan henkilökohtaiset kokemukset ja miksei myös papupyöryköiden valmistamisen kuvaus, varsinkin kun keittiö toimii myös tutkijan työhuoneena.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Lubomír Doležal, *Semantics for The-matics: The Case of the Double. The-matics. New Approaches*. Toim. Claude Bremond, Joshua Landy & Thomas Pavel. State University of New York Press, Albany 1995, 89–102.
- 2 Sama, 93.